

Ольга Пукліна

завідувачка науково-дослідного відділу археології,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
o.puklina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7110-1795>

Сергій Діденко

кандидат історичних наук,
завідувач сектору «Археологія доби раннього заліза»
науково-дослідного відділу археології,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
svdidenko.arh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8631-5411>

Olga Puklina

Head of the Research Department of Archaeology,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
o.puklina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7110-1795>

Serhii Didenko

Doctor of Philosophy (Archaeology),
Head of the Chair «Archaeology of the early Iron Age»,
Research Department of Archaeology,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
svdidenko.arh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8631-5411>

**ВИСТАВКА НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
«ЦИВІЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ. ВІД ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ,
СКІФСЬКОГО ЗОЛОТА ДО МАЙДАНУ»:
ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИ**

**EXHIBITION OF THE NATIONAL MUSEUM OF HISTORY OF UKRAINE
«CIVILIZATION OF UKRAINE. FROM TRYPILLIAN CULTURE, SCYTHIAN
GOLD TO MAIDAN»: ORGANIZATIONAL EXPERIENCE AND RESULTS**

Анотація

Стаття присвячена міжнародній українсько-литовській виставці «Цивілізації України. Від трипільської культури, скіфського золота до Майдану», відкриття якої відбулося 10 березня 2020 року в Національному художньому музеї Литви (Вільнюс). Основою виставки стали одні з найкращих експонатів Національного музею історії України (Київ), завдяки яким українську історію було висвітлено від найдавніших часів до сьогодення. Виставка складала єдине ціле з археологічних та історичних експонатів, що у своїй сукупності відбивали конкретні історичні процеси й культуру народів, які жили на території України в різні

часи. Завдяки цьому проєкту, ініціатором якого стала дружня Литва, наша країна вкотре засвідчила свій європейський вектор розвитку.

Ключові слова: Національний музей історії України, Національний художній музей Литви, виставка, міжнародна музейна діяльність.

Abstract

The article is dedicated to the international Ukrainian-Lithuanian exhibition «Civilization of Ukraine. From Trypillian Culture, Scythian Gold to Maidan». The opening of the exhibition took place on March 10, 2020 at the Lithuanian National Museum of Art (Vilnius). Represented the best exhibits of the National Museum of the History of Ukraine (Kyiv), due to which Ukrainian history was displayed from ancient times to the present day. The exhibition represented both of archaeological and historical exhibits. Altogether, they reflected specific historical processes and the culture of peoples who lived on the territory of Ukraine at different times. Due to this project, initiated by friendly Lithuania, our country once again emphasized its European vector of development.

Keywords: the National Museum of the History of Ukraine, the Lithuanian National Museum of Art, exhibition, international museum activity.

Національний музей історії України має давню історію та традиції. Розпочавши свою діяльність з 1899 р., він донині є провідним історичним музеєм України. Зібрання установи налічує понад 800 тисяч предметів історії та культури, значна частина яких є унікальними. Важливою формою культурно-освітньої роботи музею є виставкова діяльність. Будь-яка виставка зорієнтована на прагнення відвідувача до пізнання нового або маловідомого, дозволяє якнайповніше розкрити властивості музейних предметів. Серед загальної кількості виставкових проєктів музею особливе місце належить міжнародним. Виставки унікальних предметів із зібрання музею та його філії – Музею історичних коштовностей України (нині Скарбниці) – набули великої популярності в багатьох країнах світу: Канаді, США, Великій Британії, Данії, Франції, Італії, Греції, Швейцарії, Німеччині, Австрії, Угорщині, Польщі, Південній Кореї, Японії та Сінгапурі.

2019 р. Національний музей історії України охоче відгукнувся на запро-

шення Національного художнього музею Литви щодо участі в циклі виставок «Національні музеї України та Литви» й організації першої виставки із цього циклу – «Цивілізації України. Від трипільської культури, скіфського золота до Майдану». Відкриття експозиції, що відбулося 10 березня 2020 р., було присвячене 30-річчю відновлення незалежності Литовської Республіки. Проєкт реалізувався під патронатом Президента Литви Гітанаса Науседи й Президента України Володимира Зеленського. Партнерами стали посольства Литовської Республіки в Україні та України в Литовській Республіці. Значну допомогу у створенні виставки надав Благодійний фонд «Корона князів Острозьких» від імені його засновника Робертаса Габуласа. Цей важливий для українсько-литовських зв'язків захід тривав з 10 березня до 25 жовтня 2020 р. в Музеї прикладного мистецтва та дизайну – філії Національного художнього музею Литви. У відкритті виставки з української сторони взяли участь її кураторка Ольга Пукліна та виконувач обов'язків

генерального директора Національного музею історії України Богдан Патриляк.

Побудові експозиції передував тривалий підготовчий період, пов'язаний з розробкою наукової концепції майбутньої виставки. Творча ідея належала директору Національного художнього музею Литви Арунасу Гелунасу та старшому науковому співробітнику з міжнародних зв'язків Скайстісу Мікуліонісу. Експозиція складалася з артефактів з унікальною культурною та мистецькою цінністю. На виставці представили 80 предметів. Оскільки одне з головних завдань означеного проєкту полягало в популяризації історії України від найдавніших часів до сьогодення, в основу наукової концепції виставки було покладено хронологічний принцип.

Етап найдавнішої історії України представили унікальними експонатами епохи енеоліту – бронзи: зразками антропоморфної пластики 4 тис. до н. е. з поселень трипільської культури Володимирівка (Кіровоградська обл.) і Коломийщина-1 (Київська обл.), а також керамічним диском-календарем, який знайшли під Києвом та який є витвором носіїв середньодніпровської археологічної культури на рубежі 3–2 тис. до н. е.

Добу раннього заліза презентували численними художніми виробами із золота й бронзи, пов'язаними з давніми іраномовними кочовими народами – кіммерійцями, скіфами та сарматами, які, змінюючи один одного, жили в причорноморських степах протягом 10 ст. до н. е. – 4 ст. н. е. Серед цих артефактів – золоте скроневе кільце у вигляді баранячого рогу з поховання кіммерійського воїна в кургані біля с. Балки (Запорізька обл.) та знаменита діадема зі сценою поклоніння скіфській богині із с. Сахнівка (Черкащина). До групи скіфських старожитностей також долучили високохудожні вироби, виготовлені в так званому «скіфському звіриному стилі»: бляхи кінської вузди

у вигляді левових голів з кургану біля с. Бересняги (Черкаська обл.); увінчане фігуркою пантери бронзове дзеркало й деталь поховального візка у вигляді навершя з голівкою фантастичної істоти з курганів на території Сумської обл.; унікальна золота фігурка вепра з кургану Хомина Могила (Дніпропетровська обл.). Два надані на виставку предмети прикрашені популярними у «скіфському звіриному стилі» сценами шматування, що відображають уявлення скіфів про смерть як жертву для продовження життя, – бронзова посудина-лутерій, яку знайшли біля с. Піщане (Черкаська обл.), а також декорований золотом меч із кургану Велика Білозерка (Запорізька обл.). Світогляд скіфів відображено в бронзовому культовому наверші з околиць Нікополя. Воно виконане у вигляді світового дерева, увінчаного фігурою верховного скіфського божества – Папая.

Оскільки представники скіфської знаті часто замовляли предмети розкоші в давньогрецьких майстрів, у їхніх похованнях трапляються предмети з різними античними сюжетами. Так, наприклад, відвідувачі виставки мали нагоду помилуватися золотою оббивкою футляра для лука (горита) з Мелітопольського кургану (Запорізька обл.), на якому відтворено давньогрецький міф про Ахілла. Більшість скіфських виробів, представлених в експозиції, були виготовлені в 4 ст. до н. е.

Сарматські старожитності було представлено застібкою-фібулою у вигляді фігурки дельфіна з гірського кристалю із золотими головою та хвостом, а також золотим перснем зі вставками з турмаліну. Ці унікальні знахідки, що датуються 1 ст. до н. е. – 1 ст. н. е., походять з кургану Соколова Могила (Миколаївська обл.) та відомого Ногайчинського кургану в Криму.

Одночасно зі скіфською культурою на півдні України з'явилася й антична цивілізація, залишивши по собі чис-

ленні пам'ятки археології – залишки міст із кам'яною архітектурою, поселення, святилища та некрополі. Предмети античної культури – теракотова статуетка вершника 1 ст. до н. е. й намисто з напівкоштовного каміння та скла 1–3 ст. н. е. – органічно доповнили концепцію виставки.

У першому тисячолітті нової ери територією України пройшли численні племена й народи, рух яких викликав глобальні міграційні процеси, що охопили значну частину Євразії. Найбільше таких етнічних переміщень припало на кінець 4 – 7 ст., вони пов'язані зі східно-германськими племенами готів і тюркомовними племенами гунів. В європейській історії це явище відоме як Велике переселення народів. Старожитності означеної епохи було презентовано унікальною золотою діадемою з бурштиновими вставками з гунського поховання кінця 4 – 5 ст., що його виявили поблизу с. Стара Ігреня (Дніпропетровська обл.), а також срібною готською фібулою 6 ст. у вигляді хижого птаха. Крім того, згадану епоху проілюстрували шедеври ювелірного мистецтва 6–8 ст. зі всесвітньо відомого Мартинівського скарбу (Черкаська обл.) і поховань хозарської еліти біля сіл Глодоси (Кіровоградська обл.) та Гладківка (Херсонщина).

У 9 ст. внаслідок об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва виникла сильна держава – Русь. Період її становлення та розквіту було представлено широким спектром археологічних знахідок від побутового начиння до ювелірних прикрас, які створили давньоруські й візантійські майстри та які виявили під час розкопок Києва, Чернігова, городищ біля сіл Сахнівка (Черкаська обл.), Петровське (Сумська обл.) й інших археологічних пам'яток. Серед них – різне гральне приладдя з військових поховань 9–10 ст.; давньоруські срібні монетні гривні; різноманіт-

ні срібні й золоті прикраси місцевого виробництва – шийна гривня, сережки та підвіски-колти, прикрашені перегородчастою емаллю. Особливий інтерес становлять експонати, що свідчать про міжнародні зв'язки давньоруської держави: процесійний хрест і золота панагія із зображенням Богородиці роботи візантійських майстрів; бронзовий західноєвропейський акваманіл у вигляді цапа.

Золотоординський період, що розпочався із занепадом давньоруської держави в середині 13 ст., продемонстрували типовою тогочасною золотою сережкою з перлиною зі скарбу, який виявили поблизу с. Василиці (Черкаська обл.).

У 14 ст. більшість українських земель увійшло до складу Великого князівства Литовського, а з 1569 р. – до Речі Посполитої. Цю сторінку історії було проілюстровано знахідками з території Київського замку, зведеного за наказом литовських правителів.

Одними з головних експонатів виставки стали церковні цінності роботи українських майстрів. 1673 р. датується срібна дарохранительниця, призначена для зберігання Святих Дарів. Символізуючи Гріб Господній, вона стояла на престолі у вівтарі одного з православних храмів. Прекрасним зразком українського друкарства є Євангеліє 1746 р. друкарні Києво-Печерської лаври, опрацьоване у срібний оклад середини 17 ст. До робіт київських майстрів належить срібний оклад до ікони «Собор Преподобних Києво-Печерських», виконаний 1835 р. Він прикрашений зображенням Успенського собору – головного храму Києво-Печерської лаври, а також поставами численних праведників. Крім того, до уваги відвідувачів було представлено флюгер у вигляді Сирени, який у 18 ст. височів над київською ратушею.

Релігійне й національне розмаїття України продемонстрували на при-

кладі витворів юдейського та кримсько-татарського мистецтва 19 – початку 20 ст. Серед них – срібна корона, щит і вказівка до свитку Тори, бсамім та склянка для Кіддуш, а також кримсько-татарська жіноча шапочка-фес і пряжка святкового пояса.

Символами прагнення українського народу до свободи та незалежності стали речі учасників революційних подій на київському Майдані 2014 року – будівельна каска, розписана в українських народних традиціях, і саморобний щит з національною символікою.

Організація виставки – це комплексна копітка робота багатьох людей. Одна зі складових успіху будь-якої міжнародної виставки – злагоджена співпраця її кураторів. Неможливо уявити реалізацію проєкту «Цивілізації України. Від трипільської культури, скіфського золота до Майдану» без фахової організації роботи й успішного вирішення багатьох завдань завдяки куратору виставки з литовської сторони Скайстісу Мікулонісу.

Одним з важливих моментів підготовки виставки також була реставрація та консервація предметів, що їх провели співробітники відділу наукової реставрації Національного музею історії України: Ірина Костюк, Юрій Бут, Сергій Синьоокий, Віталій і Сергій Проволовські. Необхідно відзначити скрупульозну та відповідальну роботу реставратора Юрія Бута під час монтажу експонатів виставки.

З науковим інформаційним супроводом блискуче впоралися завідувач сектору «Археологія доби раннього заліза» Сергій Діденко та старша наукова співробітниця сектору «Колекція ювелірного мистецтва» Наталія Малюк. Для посилення інформаційного й художнього сприйняття виставки завідувачка сектору «Археологія епохи каменю – бронзи» Світлана Сорокіна створила карти археологічних культур, які існували на території України в різні хронологіч-

ні періоди. Завдяки означеним мапам глядач може переконатися в активності культурних й етнічних процесів, що відбувалися на цих територіях.

У сучасних умовах активно розвивається міжнародний обмін виставками, що сприяє взаємозбагаченню різних культур і взаєморозумінню між народами. Люди відвідують музеї не лише задля отримання певних знань. Для багатьох – це можливість провести своє дозвілля та отримати естетичну насолоду. Тому формування художнього образу експозиції виставки – одне з першочергових завдань під час її розробки. Вона залежить від взаємодії експонатів і науково-допоміжних засобів.

Успіх виставки став можливим завдяки чудовому дизайнерському рішенню Юрґіса Даґеліса. Експозицію як просторову форму було представлено сукупністю окремих предметів. Кожен експонат визначили як домінуючий і розташували в центрі експозиційного простору – в найдоступнішому місці, максимально орієнтованому на емоційне сприйняття глядача. Для посилення ефекту використали принцип контрастного освітлення. Також було запропоновано новаторський спосіб підсвічування етикетажу. Для посилення емоційного сприйняття успішно застосували прийом світлової проєкції назв хронологічних блоків на підлогу. Усі елементи світлового дизайну гармонійно підкреслювали кожну вітрину.

Одне з основних завдань проєкту – розширити співпрацю між близькими у своїй історії й культурі Україною та Литвою. Виставка була розрахована на широку аудиторію та, відповідно, мала розширити коло відвідувачів Національного художнього музею Литви. Реалізація цих завдань неможлива без залучення реклами. У цьому проєкті успішно використали всі рекламні засоби: зовнішню та друковану рекламу, засоби масової інформації, а також рекламу на

транспорті. Головним результатом інформаційного втілення виставки стало видання каталогу, в якому представили найповніші відомості про кожен експонат (Gaubaitė & Rutskienė, 2020).

Виставка «Цивілізації України. Від трипільської культури, скіфського золота до Майдану» склала єдине ціле з археологічних й історичних експонатів, що у своїй сукупності відбивали конкретні культурно-історичні процеси, які відбувалися на території Украї-

ни з найдавніших часів. Завдяки цьому проєкту, ініціатором якого стала дружина Литва, наша країна вкотре засвідчила свій європейський вектор розвитку. Незважаючи на дуже складний період проведення виставки, на який випали карантинні обмеження, пов'язані з епідемією COVID-19, вона запам'яталася яскравими позитивними емоціями не лише відвідувачам, а й усім причетним до її організації.

Список використаних джерел та літератури

Gaubaitė, L., Rutskienė, G. (Eds.) (2020). *Ukrainos civilizacijos. Nuo Tripolės kultūros, skitų aukso iki Maidano. Iš Ukrainos nacionalinio istorijos muziejaus rinkinių. Parodos katalogas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.